

NAJWCZEŚNIEJSZE DOMNIEMANE PRZEDSTAWIENIE WNIĘBOWZIĘCIA MATKI BOŻEJ

W krypcie bazyliki 18 Męczenników na wyspie św. Engracji w Saragossie znajduje się zabytek, który już od wielu dziesięcioleci budzi zainteresowanie uczonych i jest przyczyną niesłabnących sporów. Jest to sarkofag fryzowy, wykonany z alabastru aragońskiego¹. Na przedniej jego ścianie centralne miejsce wśród kilku scen /kolejno od lewej: uzdrowienie kobiety chorej na krwotok, kobieta między dwoma postaciami męskimi, uzdrowienie niewidomego, Cud w Kanie/ zajmuje postać kobieca w tunice i palli /il.1/. Po obu jej stronach stoją dwaj podtrzymujący ją mężczyźni. Lewy trzyma w ręku zwój. Kobieta stoi w pozie orantki, prawą swoją rękę unosi do góry - ujmując ją dłoń wysuwająca się spod górnej listwy obramienia sarkofagu. Na górnej i dolnej listwie wyryte są imiona. Można jednak przypuszczać, że są one późniejsze niż sam sarkofag, ponieważ nie odpowiadają poszczególnym przedstawieniom². Postacie z centralnej, najbardziej nas interesującej sceny, podpisane są następująco: PETRVS, FLORIA, PAVLVS.

Sarkofag ten był malowany - wskazują na to resztki czerwonawej farby na szatach i zielononiebieskiej w tle³.

Jeden z pierwszych badaczy zajmujących się tym sarkofagiem, A. Fernandez Guerra y Orbe datuje go na rok 312, tj. rok budowy krypty⁴. Późniejsze wypowiedzi uczonych nie precyzują aż tak dokładnie daty, lecz ostatecznie umieszczają go dość ogólnie w 1 poł. IV stulecia⁵.

1 Zarys opracowania tego sarkofagu i obszerną bibliografię podaje G. Bovini, I sarcofagi paleocristiani della Spagna, Città del Vaticano 1954, 233-241.

2 J.w., 237.

3 J.w., 240.

4 A. Fernandez Guerra y Orbe, Monumento zaragozano nel año 312, que representa la Asunción de la Virgen, Madrid 1870.

5 G. Bovini, I sarcofagi paleocristiani della Spagna, 241.

Na IV-wiecznych sarkofagach często występuje postać zmarłego w pozie oranta, umieszczona na osi fryzu⁶. To przedstawienie jest jednak wyjątkowe. Układ postaci, towarzyszące jej postacie Apostołów, a przede wszystkim Manus Dei ujmująca rękę kobiety, skłoniły badaczy do interpretowania tej sceny jako Wniebowzięcie NMP. Tezę tę popierał w swej monografii A. Fernandez Guerra y Orbe, następnie także H. Leclercq⁷ i J.R. Mélida⁸, którzy widzieli w tym przedstawieniu ilustrację tekstu apokryficznego *Transitus Mariae*⁹. Takiej interpretacji sprzeciwia się C. Cecchelli, który wskazuje, że według apokryfu Zbawiciel zabiera duszę Marii, natomiast jej ciało unoszą na chmurze aniołowie¹⁰.

Można chyba jednak wysunąć sugestię, że scena na sarkofagu z Saragossy jest pewnego rodzaju uogólnieniem, skrótem myślowym przełożonym na język ikonografii, który zastosowano chociażby ze względu na szczupłość miejsca. Dokładna ilustracja tekstu apokryficznego wymagałaby ukazania postaci Zbawiciela wśród zastępów anielskich, archaniołów oraz wszystkich Apostołów, co praktycznie nie było możliwe na długiej, wąskiej płaszczyźnie ściany sarkofagu i zostało symbolicznie zastąpione przez Manus Dei. Ponadto w tym okresie, kiedy sztuka chrześcijańska dopiero zaczynała tworzyć swą ikonografię, nie było aż tak rozbudowanych przedstawień. Przeciwnie, były one z zasady niewielkie, skrótowe, schematyczne, zarysowane paroma postaciami i nielicznymi rekwizytami.

Pewnego rodzaju analogię do tej sceny może stanowić znajdująca się w Muzeum Arcybiskupim w Rawennie V-wieczny relikwiarz św. Ju-

6 G. Bovini, I sarcofagi paleocristiani. Determinazione della loro cronologia mediante l'analisi dei ritratti, Città del Vaticano 1949, 59-63, 228-229.

7 H. Leclercq, Assomption, DACL I 1907, 2990-2994.

8 J.R. Mélida, La escultura hispano-cristiana de los primeros siglos de la Era in *Arte Español antiguo*, Madrid 1908, 18.

9 Por. Opis Zaśnięcia Przenajświętszej Matki Boga św. Jana Teologa 35,47; Opowieść Jana Teologa o usnięciu św. Bogurodzicy 44,49. Apokryfy Nowego Testamentu, I, cz.2, 561,564 i 571,572.

10 G. Bovini, I sarcofagi paleocristiani della Spagna, 239.

litty i Quiricusa¹¹ /relief w kości słońcowej/. Dekoracja na jednym z dłuższych boków prostokątnego relikwiarza przedstawia Wniebowstąpienie /il.2/. Nad postacią Chrystusa widoczna jest wysuwająca się z niebios dłoń, która ujmuje jego uniesioną rękę. Zastosowanie tego rodzaju motywu wobec postaci Chrystusa wskazywałoby na wyjątkową godność osoby, której dotyka Manus Dei. Można więc przypuszczać, że i postać kobieca na sarkofagu z Saragossy jest osobą szczególnie eksponowaną. Ten fakt, a także pewne rysy nawiązujące do tekstu apokryficznego - obecność Piotra i Pawła¹², uszczęśliwione oblicze kobiety¹³ - pozwalają przypuszczać, że jest to postać Matki Bożej w chwili Wniebowzięcia.

Pewne światło na interpretację wyżej omówionej sceny rzuca bogato ilustrowany kodeks, zawierający teksty Ewangelii w przekładzie Rabulasa¹⁴ /Florencja, Biblioteka św. Wawrzyńca/. Został on napisany w 586 r. w monasterze św. Jana z Zagby w Mezopotamii. Na karcie 13v znajduje się całostronicowe przedstawienie, które K. Weitzmann interpretuje jako Wniebowstąpienie¹⁵ /il.3/.

U dołu, pośrodku sceny, stoi frontalnie Maria w pozie orantki, z nimbem wokół głowy. Po bokach widoczne są postacie dwóch Archaniołów, wskazujących dwóm grupom zadziwionych Apostołów scenę rozgrywającą się powyżej. W górze unosi się - otoczona aniołami niosącymi korony - postać Chrystusa ujęta w mandorłę, pod którą znajdują się dwa rozpięte skrzydła z symbolami czterech Ewangelistów. Nad każdym skrzydłem umieszczone są po dwa ogniste koła. Natomiast u dołu, pośrodku tego wyobrażenia, widoczna jest dłoń wyciągnięta wprost nad

-
- 11 F.W. Deichmann, Ravenna. Hauptstadt des Spätantiken Abendlandes. I. Geschichte und Monumente, Wiesbaden 1969, 281, il.123. Por. też scenę Wniebowstąpienia na karolińskiej oprawie książkowej, rzeźbionej w kości słońcowej /IX-X w., Marburg/, gdzie Chrystus jest niejako wciągany do nieba przez Manus Dei. G. Berfelt, A Study on the Winged Angel, Uppsala 1968, 11.66.
 - 12 Opowieść Jana Teologa o uśnięciu świętej Bogurodzicy XLV, Apokryfy Nowego Testamentu, I, cz.2, 571.
 - 13 J.w., 561, 571.
 - 14 Rabula, bp Edessy w Syrii od 412 r., przypuszczalnie przetłumażył na język syryjski Nowy Testament, SWP 344.
 - 15 K. Weitzmann, Late Antique and Early Christian Book Illumination, London 1977, 101. Por. także: C. Cecchelli, G. Furlani, M. Salmi, The Rabbula Gospels /fascimile/, Olten and Lausanne 1959; J. Leroy, Les Manuscrits Syriaques a Peintures, Paris 1964, 139 ff; K. Weitzmann, Loca Sancta and the Representational Arts of Palestine, "Dumbarton Oaks Papers" 28/1974/, 31 ff.

głową Marii. Według K. Weitzmanna nie jest to ilustracja tekstów zawartych w kodeksie, lecz przedstawienie wybrane z przyczyn dogmatycznych. Taka rozbudowana wersja Wniebowstąpienia byłaby gloryfikacją dogmatu o Podwójnej Naturze Chrystusa i mogła być pomyślana dla kościoła na Górze Oliwnej, zaś obramowanie wokół ilustracji może sugerować, że jej pierwowzorem była mozaika.

Uznanie tej sceny za Wniebowstąpienie spowodowane było zapewne faktem, że wszystkie postacie /z wyjątkiem Marii patrzącej wprost na widza/ są skierowane ku Chrystusowi oraz - a może przede wszystkim - rozciągającym się w tle górzystym krajobrazem.

Jednakże można tu zauważyć niezwykłą zgodność tej ilustracji z tekstem Zaśnięcia NMP - postać modlącej się Marii, Chrystus schodzący w chwale, otoczony aniołami, obecność dwóch archaniołów, którzy znajdowali się z Marią w komnacie przed wejściem Chrystusa, a także obecność Apostołów. Co więcej, wydarzenia w tekście apokryficznych rozgrywają się nie tylko w komnacie, ale też częściowo na zewnątrz, gdzie Maria wychodzi, by się modlić¹⁶. Jej poza, wzrok skierowany przed siebie, ręce rozłożone w modlitewnym geście, spokój i statyczność wobec ruchu i gwałtownej gestykulacji pozostałych postaci - sugerują niewzruszoną pewność Matki Bożej oczekującej przybycia swego Boskiego Syna, który obiecał, że sam przyjdzie po jej duszę¹⁷.

Wszystkie te fakty, a ponadto Manus Dei nad głową Marii, a nie Chrystusa, pozwalają przypuszczać, że ilustracja 13v w kodeksie Rabulasa ukazuje scenę Wniebowzięcia Marii, a nie Wniebowstąpienia Chrystusa¹⁸.

-
- 16 Opis Zaśnięcia Przenajświętszej Matki Boga, 34, Apokryfy Nowego Testamentu, I, cz.2, 561.
 - 17 Opis Zaśnięcia Przenajświętszej Matki Boga 32-33, Opowieść Jana Teologa o uśnięciu świętej Bogurodzicy 38-39, Apokryfy Nowego Testamentu, I, cz.2, 560-561, 570.
 - 18 Przeciw temu przypuszczeniu przemawia kolejność kart w kodeksie następna ilustracja ukazuje Zesłanie Ducha Świętego /choć, jak podaje K. Weitzmann, jest ona późniejsza. Late Antique and Early Christian Book Illumination, 105/.

Wcześniejszy o półtora wieku relief na sarkofagu z Saragossy wydaje się być pierwowzorem tego przedstawienia, jego skrótowną, ograniczoną do najważniejszych osób wersją, gdzie wszystkie postacie i elementy nadprzyrodzone zostały zastąpione przez Manus Dei.

Ewa Tatar-Próchniak

THE EARLIEST SUPPOSED SCENE OF ASSUMPTION OF VIRGIN MARY

The article concerns the sarcophagus from basilica of 18 Martyrs in Saragossa /beginning of the 4th century/. The central scene of this monument presents two male figures and a woman standing between them with her right hand held up by Manus Dei. Presumably it is the first example of Assumption in Early Christian art.

The author treats also of another monument - the illustration 13v /Ascension/ from the illuminated Rabula Codex in Florence and tries to prove it rather to be a scene of Assumption, not Ascension.